

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΔΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

Το βιβλίο γράφτηκε με πρόθεση διδακτική. Φιλοδοξία του είναι να χρησιμεύσει ως εγχειρίδιο για τη διδασκαλία της ποίησης, που τη βλέπουμε τόσο να λείπει από την εκπαιδευτική συνείδηση και τη σχολική πράξη - αλλά και να έρχεται τελευταία στις στατιστικές των προτιμήσεων που εκδηλώνουν οι ανήλικοι και οι νεαροί αναγνώστες. - Τελευταία, στην καλύτερη περίπτωση: εάν κι εφόσον καταχωρίζεται στο σχετικό θεματολόγιο. Μα και φυλλομετρώντας τον κατάλογο των (ελληνικών και μεταφρασμένων) βιβλίων για παιδιά, που εκδόθηκαν μετά το 1974 μέχρι το 1988 στη χώρα μας, παρατηρεί κανείς ότι η ποίηση έχει μικρή μερίδα, 11 μόλις σελίδες από τις 100 περίπου του κύριου σώματος του καταλόγου των εκδοθέντων.

Ωστόσο το πράγμα γίνεται αντιστρόφως ανάλογο, μόλις κοιτάξουμε την παραγωγική πλευρά της εκπαιδευτικής λειτουργίας: οι μαθητές, οι πρωτοβάθμιοι ιδίως, γράφουν στίχους, και πολλούς μάλιστα, αρκεί μόνο να ενθαρρυνθούν από κεφάλους ενηλίκους, οπότε κατορθώνουν να γράψουν στίχους σαν κι αυτούς, για την τέχνη του σαμαρά που χάνεται:

Η δουλειά σου μυστική
σοβαρή κουραστική
μα σου αρέσει η εργασία
πιο πολύ κι απ' την Ασία

η δουλειά σου όμως φεύγει
σαν το πλοίο στη Γενεύη.

Για όποιον παρακολουθεί τα παιδιά και τις αφορώσες επισημίες έστω κι ερασιτεχνικά, η διαπίστωση πως είναι και ικανά και έτοιμα να επιδοθούν στα παιχνίδια της ποιητικής εκφοράς αλλά και της στιχουργικής ακόμη, παράλληλα η και περισσότε-

ρο από τις επίλοιπες επιδόσεις τους στο ζωγραφικό σχέδιο κ.τ.ό., δεν περικλείει τίποτε περίεργο, αφού «από την αρχαϊκή, συγκινησιακή (δεικτική) γλώσσα, την καθηλωμένη στη συγκεκριμένη εμπειρία» αναδύονται σταδιακά, για να περάσουν στην ενήλικη γλώσσα της αφαίρεσης και της γενίκευσης. Και είναι τόσο ισχυρή η ποιητική προΐστορία της παιδικής γλώσσας, ώστε η εκπαίδευση δυσκολεύεται πολύ να τη μαράνει· απλά, την θέτει εκτός νομιμότητας - ωστόσο τα παιδιά συντηρούν την ποιητική παράμετρο στα διαλείμματα, στις βωμολοχίες, στα παραμιλητά, στους ενθουσιασμούς και στα όνειρα: με ή χωρίς τη θέλησή τους.



Γενικός στόχος του εγχειριδίου είναι να υπογραμμίσει ότι όλοι οι δρόμοι οδηγούν στην ποίηση: Ο αισθαντικός δάσκαλος ή φοιτητής μπορεί να έχει γοητευθεί από τον τόνο ή τον ήχο της ποίησης, όπως το έπαθε ο αφηγητής στις «Φωνές» του Καβάφη. Δικαιούται να πάει προς εκείνην για να βρει την ένταση των νοημάτων όσα οι στίχοι εκφέρουν· ή πιθανόν να τον ελκύσαν οι εικόνες - η φανοποιία - ή να τον συγκίνησε η λιτή, είτε η διακοσμητική, είτε η άκρως μεταφορική χρήση της γλώσσας. Ενδέχεται, εξάλλου, να γυρεύει κανείς τον ιδανισμό, ή τη δραματική δομή, ή τη χιουμοριστική όψη του ποιήματος - όπως κι αν ψυχανεμίζεται ο κάθε αναγνώστης, το σίγουρο είναι πως «για να διαβείς ένα γεφύρι πρέπει πρώτα να το περάσεις», δηλαδή, φρονιμάδα είναι να αφομοιώσει κανείς κάμποση ποσότητα ποίησης, προτού δοκιμάσει να την περικλείσει σε οικείο ορισμό. Βεβαίως, η ποίηση είναι αόριστη με την πιο περιεκτική σημασία της λέξης, και τούτο είναι γεγονός που δε θ' αρνιόταν, πια, μήτε κι ένας υφογλωσσολόγος. Αλλά η αοριστία δεν συνεπάγεται ότι θα έπρεπε να εγκαταλείψουμε τις απόπειρες να την ορίσουμε. Διότι ένας ορισμός πάντα φέρνει κάτι καινούριο ή φρεσκάρει μια ξεχασμένη οπτική γωνία, ή ανακουφίζει τουλάχιστον τον ορθολογικό δαίμονα του απλού αναγνώστη.

Στο μέτρο που οι προηγούμενες σκέψεις είναι σωστές, έχουν και τα εκπαιδευτικά τους επακόλουθα: ο δάσκαλος της

ποίησης θα μπει στην τάξη με τις προκαταλήψεις του, ότι η ποίηση έγκειται στο ρυθμό και τη ρίμα λόγου χάρη· και ασφαλώς θα επιχειρήσει να επηρεάσει τους μαθητές του προς την κατεύθυνση αυτήν. Έχει κάθε δικαίωμα να το κάμει, πρώτον επειδή καλό μάθημα δε γίνεται ποτέ, αν δεν το κάνουμε ακέραιοι, μαζί με τις πεποιθήσεις και τις ευνουίες μας, δεύτερον, επειδή μόνον έτσι θα ερεθίσει τους μαθητές να γυρέψουν κάποιον άλλο, αντίθετον ίσως, δρόμο προς την ποίηση· και τρίτον και σπουδαιότερο, κανείς δε θα μπορούσε να μας πείσει πως η ρίμα είναι λιγότερο σημαντική από το λογικό νόημα ή τις εικόνες των ποιημάτων. Θέλω να πω ότι ενδεχομένως ο δάσκαλος της ποίησης έχει, ορισμένες φορές, περισσότερο δίκιο απ' όσο φαντάζεται. Αλλά θα ξεπεράσει τα θεμιτά όρια και θα εκτρέψει τον ευτυχή αυταρχισμό του σε ατυχή ολοκληρωτισμό, εάν αποθαρρύνει τις διαφορετικές από τη δική του προσεγγίσεις της ποίησης, παρασυρμένος είτε από τη δική του ζέση είτε από τον άκομψο τρόπο με τον οποίο κάποιος μαθητής υποστήριξε άλλου είδους προσέγγιση. Μέσα στην τάξη, όπως και σε όποιαν άλλη δημόσια κουβέντα για την ποίηση, το πιο σημαντικό είναι να ακουστούν οι διαφορετικές απόψεις από όσο το δυνατόν πιο επαρκείς ή ειλικρινείς εκπροσώπους. Κι ας μη νομισθεί πως ο μαθητής του δημοτικού σχολείου είναι τάχα πιο ανεπαρκής από τον συχνά αποξηραμένο δάσκαλό του· η επάρκεια και οι ανεπάρκειες των δασκάλων είναι διαφορετικές από εκείνες των μαθητών τους.

Και πώς στοχεύεται ο γενικός στόχος του εγχειριδίου; Πρώτα με την επιμονή στην πολυαναγνωσιμότητα του ποιητικού κειμένου, στην οποία αφιερώνονται οι περισσότερες σελίδες. Η δυνητικά πολλαπλή ανάγνωση συνιστά τον έτερο πόλο της ποιητικής πολυσημίας· θα μπορούσε ίσως να αρτιωθεί σε συγκεκριμένη μέθοδο προσπέλασης, που την εκτελούν οι διαφορετικές ιδιοσυγκρασίες μιας σχολικής τάξης - είτε ο προωθημένος αναγνώστης - δάσκαλος και κάθε ενήλικος από μόνος του, μοιάζοντας με τον μυθιστοριογράφο ή τον σκηνοθέτη ή τον συνθέτη, που δουλειά τους είναι να βιώσουν τους ρόλους ή τα μουσικά όργανα με τη μέθοδο που ο Καβάφης ονόμασε, υποθετική

εμπειρία. Με τη διαφορά ότι στην ποίηση δεν έχουμε ρόλους (ή μόνο ρόλους), παρά αντικρίζουμε τις διαφορετικές όψεις του ποιήματος.

Δεύτερο μέσο για την επίτευξη του στόχου είναι η υιοθέτηση της γνώμης ότι η πετυχημένη διδασκαλία της ποίησης είναι κατανάγκην ετεροβαρής ή, ωμότερα, ανισόρροπη. Εάν το ποίημα ενδείκνυται για παιχνίδια με το μέτρο και τις ομοιοκαταληξίες, και εάν οι μαθητές «κάνουν εγλεντζέ» με το ηχητικό παιχνίδι, τότε ο δάσκαλος οφείλει να αφηθεί: γράφοντας τα βιογραφικά στοιχεία για τον ποιητή, ή τις εικόνες κ.τ.ό. στα παλιά του τα παπούτσια (αφού θα έρθει και η ώρα των παρομοιώσεων ή των εικόνων· με άλλο ποίημα και σε άλλην ώρα).

Τρίτο μέσο είναι η εξάλειψη, ή τουλάχιστον υπονόμηση, των τυμπανοκρουσμένων φετφάδων για την ποίηση. Εννοώ τις ποικίλες απαγορεύσεις παρελθούσας χρήσης αλλά και τις - πιο επικίνδυνες, καθότι ενεργότερες - νεότευκτες. Αυτές εμποδίζουν τον δάσκαλο να αντικρίσει το ποίημα με τρόπο γόνιμο· μια τέτοια νεότερη απαγόρευση είναι εκείνη που λέει πως ένα ποίημα που θα διδαχθεί σε τάξη του δημοτικού σχολείου δεν πρέπει να περιέχει λέξεις σπάνιες ή άγνωστες ή ανοίκειες για τα παιδιά. Και αν περιέχει κάποιες, θα πρέπει να είναι ελάχιστες και να εξηγηθούν από τον δάσκαλο. Η αντίληψη αυτή προέρχεται από το χώρο του πανίσχυρου πλέον γλωσσικού μαθήματος: η διδασκαλία της γλώσσας πήρε τη θέση της παλαιότερης ηθοπλαστικής διδασκαλίας και, όπως εκείνη, υποτάσσει την ποίηση στους δικούς της σκοπούς. Το ζήτημα εξετάζεται σε χωριστή ενότητα και με συγκεκριμένα παραδείγματα. Εδώ προοιδαζώ τον αναγνώστη με μίαν ερωτηματική αντίρρηση: Ποιές λέξεις γοητεύουν άραγε τη ζωή μας, οι γνωστές ή οι άγνωστες; και αν, καμιά φορά, τη γοητεύουν οι γνωστές λέξεις, μήπως τότε ακριβώς είναι που το νόημά τους διαπιδύεται προς απρόσμενα άγνωστες σημασιολογικές περιοχές; Και μήπως αυτή η ίδια γοητεία δεν ασκείται εντονότερα, όχι πάνω στους ποιητές, που λίγο πολύ τη σταθμίζουν και την αξιοποιούν με την τέχνη τους, αλλά στα ίδια τα παιδιά - που με ευχαρίστηση μυρηκάζουν λέξεις (πβ. τη σαρκική ανάγνωση στο σχετικό κεφάλαιο), αλλά και πλάθουν ανύ-

παρκτες, όπως ο μικρός στο διήγημα «Μαριάνθη»:

[] ξεμοναχιαζόμουν και τραγουδούσα καταφχαριστημένους φανταστικά στιχάκια με παράλογες κι ανυπαρκτες λέξεις,

ζίμπι και ραρίρα και καφάρι,
κάρλαγκ αλεκότι ζαμπλαφούρα,

κι οι μεγάλοι κρυφάκουγαν ανήσυχοι. Μόλις τους έπαιρνα χαμπάρι σταματούσα, με λύπη που δεν καταλάβαιναν. Το βράδυ ερχόταν η εφημερίδα, τους άκουγα που διάβαζαν τα δικά τους κι άρπαζα την κουβέντα. [] Όσο για το «συνεκρούση» δεν το εξήγησα ποτέ μου. «Συ `ναι - κρούσθι». Το πρώτο ήταν «συ είναι», αλλά το «κρούσθι»; Κράτησα λοιπόν το «κρούσθι» και το `βαλα στα στιχάκια.

Τέταρτος τρόπος είναι το μέρος του εγχειριδίου που τιτλοφορείται, Εφαρμογές. Εκεί παρουσιάζω μια ποικιλία τρόπων για την ετεροβαρή διδασκαλία της ποίησης στο σχολείο. Ασφαλώς ο δάσκαλος οφείλει να προσχεδιάσει την παρουσίαση του μαθήματος· ωστόσο η πιο πολύτιμη ικανότητά του θα είναι να φανεί δεκτικός όχι στην τήρηση, παρά στη γόνιμη παραβίαση του αρχικού πλάνου.

Τελειώνοντας, καταθέτω τη βασική πεποίθησή μου: το καλό μάθημα ποίησης μοιάζει - πρέπει να μοιάζει - με μικρογραφία της Οδύσσειας· όσοι σώζονται ξαναγυρίζουν στην αφετηρία μετά από περιπέτειες. Τι είδους περιπέτειες; εκείνες που θα κάνουν τους μαθητές να βγαίνουν διάλειμμα αλλιώςτικοι απ' ό,τι είχαν μπει.